

Položaj žene u poljoprivredi

Krajem juna 1965. godine održana je skupština Konferencije za društvenu aktivnost žena Hrvatske. U sklopu skupštine radila je i posebna grupa za pitanja intenzifikacije poljoprivredne proizvodnje i položaj žena — proizvođača u poljoprivredi. Ovdje donosimo redigirana izlaganja triju učesnica u raspravi u toj grupi. Položaj seoske žene još nije postao predmet socioloških proučavanja i analiza, iako je on danas bez sumnje najbolji barometar svih promjena u selu. Neposredna izlaganja Ane Kulić, pedesetgodišnje seljanke i drugih žena bila su poučna za slušaoce. Upravo zbog toga što sadrže poneki vrijedan podatak i zapažanje, odlučili smo da tri karakteristična istupanja objavimo u našem časopisu.

Ljuba Kuml

ŽENA PROIZVODI, ALI NE ODLUČUJE

Na skupštinama općinskih konferencija za društvenu aktivnost žena, kao i na prvoj redovnoj skupštini grada Zagreba, došli smo do niza konstatacija, pored jedne osnovne da nas ni u kom slučaju ne može zadovoljiti sadašnji položaj i uloga žene u privredi i društvenim zbivanjima na širem području Zagreba.

Analizirajući uzroke takvom stanju, zaključili smo slijedeće:

»Uzroke treba tražiti u prvome redu u konzervativnom odnosu naših žena, u pasivnom držanju žene i njenom mirenju sa shvatanjima da je izdržavano lice i u nespremnosti žene da se bori za svoje stavove, a ta nespremnost proizlazi iz niskog kulturnog nivoa, iz nedostataka iskustva, iz nedostataka hrabrosti da javno istupa, iz ženskih obaveza prema porodici a posebno prema djeci i domaćinstvu, te zemlji koju obrađuje umjesto muža uključenog u društveni sektor privrede«.

Mi smo također konstatirali, da je rijetka prisutnost žene, a još rjeđe njeno istupanje na zborovima birača, na sastancima Socijalističkog saveza i drugim javnim skupovima, dok je aktivna u društvu »Naša djeca«, Crvenom križu i aktivu žena. U aktivima žena ima mogućnost da slobodno iznese sve ono što ju tišti i što ju opterećuje. Nije rijedak slučaj da sastanku aktiva prisustvuje i do stotinu žena.

U referatu drugarice Šoljan istaknuto je da položaj žene u selu treba gledati kroz proces njenog ekonomskog osamostaljivanja, njenog učešća u organima upravljanja i njenu cjelokupnu društvenu aktivnost. Za ženu našeg prigradskog područja to dobiva poseban smisao, ako znamo da preko polovice poljoprivrednih gospodarstava počiva isključivo na ženi, jer su muževi zaposleni izvan sela, pa je žena jedini proizvođač na imanju. Da bi žena kao proizvođač na poljoprivrednom imanju postigla jednake uvjete života kao i žena u urbaniziranom dijelu šireg područja, kao i užeg područja, potrebno je da ona u proizvodnom procesu postigne veći materijalni efekat, a u radnom vremenu koje neće trajati od jutra do sutra. A to znači da je nužno razviti robnu proizvodnju, a ne samo proizvodnju za potrebe svog domaćinstva.

Praksa je pokazala da je kooperacija individualnog poljoprivrednog gospodarstva s poljoprivrednim zadrugama i poljoprivrednim organizacijama najprikladnija forma organizirane proizvodnje u selu. Kako je žena nosilac poljoprivredne proizvodnje, što znači i kooperant, zanima nas koliko je ta forma utjecala na mijenjanje položaja žena naših sela.

Željela bih jednim primjerom pokazati u kojoj je fazi proces ekonomskog osamostaljivanja žene naših sela i kakve su mogućnosti koje kooperacija pruža ženi u stvaranju materijalne baze za njenu ekonomsku i društvenu emancipaciju.

To je primjer suradnje individualnih poljoprivrednih proizvođača sela Kupljenova, komuna Zaprešić, i poljoprivredne zadruge u tom selu. Poljoprivredna zadruga Kupljenovo djeluje u desetak sela i zaselaka. Od 963 domaćinstava oko 400 su čista poljoprivredna. Moram istaći da je ta zadruga dovoljno snažan partner individualnog poljoprivrednog proizvođača, jer raspolaže dobrom materijalnom bazom, a zadobila je i povjerenje poljoprivrednih proizvođača. Zadruga razvija kooperaciju sa znatnim brojem poljoprivrednih proizvođača.

Na primjer:

- 125 individualnih proizvođača imaju ugovore sa zadrugom u ratarskoj proizvodnji,
- 72 kooperanta dobavljaju telad,
- 35 kooperanata tovi svinje za potrebe industrije,
- 58 kooperanata tovi telad,
- 145 kooperanata tovi junad itd.

Do kraja petog mjeseca 1965. kooperanti su zadrugi isporučili 368 teladi u ukupnoj težini od 70.204 kg, 311 tovnih svinja u težini od 37.109 kg, zatim 96 tovnih junadi i 2.000 odojaka, ukupno 207.943 kg mesa u vrijednosti od 112 milijuna dinara.

U 90% slučajeva nosioci kooperacije su žene u tom selu, jer su muževi u radnom odnosu. Žena preuzima stoku i hranu od zadruge, daje svoju radnu snagu, vrši obračun sa zadrugom, dakle ona je u pravom smislu riječi proizvođač. Ali, iako sama stvara materijalna dobra koja nalaze primjenu u njenom domaćinstvu, u uređenju kuće, mehanizaciji domaćinstva, zidanju novih stambenih i gospodarskih zgrada i nabavci poljoprivrednog oruđa, žena je još uvijek ovisna o mužu. Ako uzmemo kao primjer tov teladi — proces ovaj traje tri mjeseca i za 15 teladi zarada je cca 50.000 mjesečno za 4-satno radno vrijeme u prosjeku dnevno — možemo konstatirati da se kooperacijom stvaraju uvjeti za ekonomsku ravnopravnost u porodici, međutim, istovre-

meno moramo i konstatirati da je dug put do potpunog ekonomskog osamostaljivanja žene. Pored ukorijenjenih tradicija koji sputavaju ženu, njen nivo obrazovanja je još uvijek takav da ju drži u podređenom položaju u odnosu na muža. Zato žena Kupljenova, i ne samo Kupljenova već i drugih sela našeg područja, nije istovremeno i upravljač tog svog imanja, naročito tamo gdje poljoprivredna zadruga još nije našla pravi sadržaj rada ili gdje je uopće nema.

Žena je ovisna o mužu koji je »gazda kuće« i koji ima isključivo pravo da raspolaže gospodarstvom, mada ne proizvodi na tom gospodarstvu. Žena mora strogo voditi računa o tome da tog svog »gazdu kuće« ne ponizi u očima ostalih. Osim toga, i »sramota« je po shvaćanju u selu, da žena hoda po sastancima, naročito navečer.

Progresivno kretanje, koje poboljšava položaj žene prigradskog područja, jasno je uočljivo, ali je još uvijek zadatak svih društvenih snaga da tom problemu prilaze svestranije, organiziranije i studioznije. Na širem području grada Zagreba svega 6,7% žena ima spremu višu od osnovne škole, dok na užem području tu spremu ima 22,7% žena, a istovremeno 47,1% muškaraca užeg i 12,4% šireg područja imaju spremu višu od osnovne. U općini Zaprešić 25% žena nema školske spreme, četiri razreda osnovne škole ima 64,6% žena, osam razreda 6,9% žena, kvalificiranih i visokokvalificiranih žena je 1,7%, a sa srednjim, višim i visokim obrazovanjem 1,8%. Situacija je slična i u drugim općinama šireg područja grada. Ako ovome pridodamo činjenicu da u općini Zaprešić svega 67% učenika završi osnovno obrazovanje, a u pojedinim selima svega 50%, onda nam mora biti jasno da se problem obrazovanja žena naših sela uvijek nanovo rađa i zato se odgoj i obrazovanje žene kroz proizvodni proces na vlastitom poljoprivrednom imanju, kroz organizirane i specijalizirane stručne tečajeve, postavlja u svoj svojoj oštini.

Mi smo postavili kao jedan od osnovnih zadataka planski i sistematski rad na dizanju kulturnog i zdravstvenog nivoa žena šireg područja grada Zagreba. Jedino obrazovana i napredna žena može biti i napredan proizvođač, koji zna što hoće i čvrsto stajati na svojim nogama. Tada se njen rad neće vrednovati po različitim kriterijima, i ona sama neće se smatrati manje vrijednom od muškarca, prema još uvriježenom shvaćanju, niti će se povlačiti iz društveno-političkih zbivanja svoga sela i svoga kraja, već će biti spremna za sve funkcije koje joj je naše društvo namijenilo.

Ana Kulić

ŠTO PRIJEĆI DA SEOSKA ŽENA POSTANE SUVREMENI PROIZVOĐAČ

Ja bih željela govoriti o peradarstvu, jer me to boli, a već sam mnogo godina povezana s poljoprivrednim dobrima i kombinatima, još od seljačkih radnih zadruga pa nadalje. Međutim, moram reći da se kod nas vrlo loše kooperira kod uzgoja peradi, iako su žene za to jako zainteresirane.

Prije dvije godine u općini Slavonski Brod nosilac kooperacije bila je veterinarska stanica, no nije htjela kooperirati s onima koji nisu bili spremni uzgajati više od 5.000 komada peradi. Vi veoma dobro znate da seoska žena ne može uzgajati 5.000 komada. Žene su nudile da uzgajaju 500 komada do 1.000 komada. Ali nisu im dali, uvjet je bio 5.000 komada. A zar nije sramota da Jugoslavija 20 godina nakon oslobođenja uvozi jaja, koja mi možemo proizvesti, umjesto da Bugarima i drugima dajemo devizni dinar koji nam je dragocjen kao oko u glavi. Moje je mišljenje da bi naša poljoprivredna dobra mogla izgraditi velika peradarstva, na kojima bismo mi mogli velik broj žena uposliti.

Drugo, ta bi poljoprivredna dobra mogla organizirati dječje vrtiće, gdje bi žene mogle ostavljati djecu, a i same se u njima zaposliti. U mojem selu npr. ima pedesetak žena koje ne mogu nigdje raditi, jer imaju po jedno dijete, — ona žena koja ima svekrvu može dijete njoj ostaviti, no ako je nema, ne može dijete ostaviti na ulici. Ja sam svoje ostavljala na ulici, ali to je vrijeme prošlo, sada ni žene u selu ne ostavljaju na ulici svoju djecu.

Naša poljoprivredna dobra oskudijevaju u radnoj snazi a ipak izbjegavaju da zapošljavaju žene. Tu i pojedini komunisti rasuđuju ovako: dosta mi je žene kod kuće, pa šta da je i tu gledam. Mislim da je to jako loš odnos komunista, a da ne govorim o onim drugima, koji ne žele da ženska omladina radi u poljoprivrednim dobrima itd.

Rekla bih još par riječi o kooperaciji. Naše žene bi vrlo rado kooperirale u proizvodnji voća i povrća, a isto tako su zainteresirane za ručni rad i kućnu radinost, jer žele da se osamostale, da ne ovise u potpunosti od muževa. Međutim, tržište je od nas dosta daleko, tako da mnogi plodovi propadaju, nema se vremena otići u grad i trud ostaje uzaludan. Kad bi se na tome više napravilo, kada bi se to bolje organiziralo, da njihov trud ne bude uzaludan, ljudi u selu bi se u mnogo većoj mjeri bavili takvim poslovima.

Rekla bih još jednu stvar. Ja se svaki dan susrećem s ljudima koji ne vole ovo društveno uređenje. Ja sam 1947. godine bila u seljačkoj radnoj zadrugi, kada smo prvi puta u mojem selu oduzimali pašnjake. Mi smo od seljaka to oduzimali i htjeli tamo uzgajati poljoprivredne proizvode na društvenom sektoru. Međutim, seljačke radne zadruge su se rasformirale i pašnjake smo morali vratiti. (Sjećam se kad je drug Buković, koji je također iz onog kraja, bio kod nas, i govorio da smo za sve samo mi krivi, umjesto da je rekao da smo svi za to krivi, da nismo znali upravljati, i jasno onda su svi na nas »navalili«).

Kao što sam rekla, vratili smo pašnjake, a došlo je opet vrijeme oduzimanja — ja sam i sama bila odbornik i sjećam se da sam ljude ubjeđivala, a oni su dolazili kod mene, konkretno dolazile su žene i kažu meni: Ana, gdje ćemo mi da kupujemo mlijeko? Kažem ja njima: imat ćemo tamo poljoprivredno dobro, bit će i sira i kajmaka i tako dalje. Pašnjaci su ponovo oduzeti, no sira i kajmaka nema, a mi vozimo mlijeko u Županju, u Županji nam oberu kajmak i u Slavonski Brod vozimo obrano mlijeko. Ja znam da su prije radnici iz »Đure Đakovića«, koji moraju piti mlijeko, dobivali ga svaki dan, a danas ga nemaju, a pašnjaci su poorani i oduzeti.

Ja sam sama ljudima govorila da nije ništa držati par kravica, no od ovih pašnjaka smo trebali stvoriti dobre pašnjake, da naši seljaci vide da je to korisno.

Sada vi gledajte, kako je teško raditi na selu, kad je danas ovako, a sutra onako. Naša poljoprivredna dobra trebala bi prije svega izgraditi kanalizaciju i putove, da bi se došlo do tih parcela zemlje, a ne ovako da se ljudima pričaju priče. Kad me vide ljudi mi dovikuju: vidi kako ti tamo leži traktor, a ja ne mogu reći da ne leži kad on stvarno tamo leži.

Ruža Mihalj

NERAZVIJENA INFRASTRUKTURA U SELIMA OTEŽAVA POLOŽAJ ŽENE

Istočni dio slavonskopožeške komune, oko Kutjeva, dijeli se na ravničarsko i brdsko područje. U ravničarskom području individualni poljoprivredni proizvođači su orijentirani na intenzivnu ratarsku proizvodnju, a u brdskom na vinogradarstvo i djelomično na stočarstvo. Nekada je u ovom dijelu komune djelovalo više manjih poljoprivrednih zadruga, koje su se bavile otkupom i sporednim djelatnostima. One zadruge koje su se orijentirale, pored sporednih djelatnosti, i na stvaranje vlastitog fonda zemlje, bilo otkupom bilo osvajanjem novih površina, prerastale su iz godine u godinu u jača socijalistička gospodarstva, koja su ulazila u sve tješnju i uspješniju kooperaciju s individualnim proizvođačima. Manje i nerazvijene zadruge integrirale su se s jačim i ekonomski razvijenijim, dok nije iznikao poljoprivredno-prehrambeni kombinat u Kutjevu, koji danas drži oko 60% ukupnih površina.

Prelaskom zemljišta iz privatnog u društveni sektor, tj. u društveno vlasništvo, stvarani su, uz proširenje zemljišnog fonda, i prerađivački kapaciteti, u kojima su mnogi jučerašnji individualni proizvođači postali poljoprivredni radnici. Ovo je ubrzalo raslojavanje sela, naročito na pribrdskom području, na kojem žive ekonomski slabija i broječno veća domaćinstva. Ljudi pribrdskih sela masovno napuštaju svoja domaćinstva i preseljavaju se u veće centre, kao u Kutjevo, Kulu, Vetovo i druga. U ravničarskom dijelu imamo ekonomski jaka domaćinstva i veoma napredne poljoprivredne proizvođače. Pa ipak ni oni ne zadržavaju svoju djecu na gospodarstvima, već ih po završetku osnovne škole upućuju na daljnje školovanje, s tim da se ne vrate na svoje gospodarstvo. Zbog toga u našim selima, tu mislim na ova ekonomski jaka sela, imamo svega po 2—3 omladinca, koji su ostali na gospodarstvima. Ovo nam govori da će nam na nekad ekonomski jakim gospodarstvima ostati samo starci i da će i ta sela jednog dana prerasti u radnička naselja. Neka su se sela već pretvorila u radnička naselja. Seljaci su postali radnici u pogonima našeg kombinata, a zadržali su samo stambene zgrade i okućnice. Ovakva situacija izaziva različite posljedice. Pozitivno je što jača društveni sektor i naprednija poljoprivredna proizvodnja. Negativno je međutim, što se sve više traže zaposlenja i mogućnosti preseljenja u gradove.

Neophodno je da domaćinstva koja su ostala na selu orijentiramo na što veću proizvodnju na njihovim okućnicama i dvorištima. Poljoprivredne organizacije su usmjerile ovakva domaćinstva na stočarsku proizvodnju — tov svinja i goveda, za što je vladao veliki interes. Međutim, nesređenost

našeg tržišta i nesolidnost mesne industrije, kao i nedovoljna garancija cijena pokolebali su individualne proizvođače. Ovakav način proizvodnje omogućavao je naročito seoskoj ženi, da pored redovnih domaćinskih poslova, privređuje u svom domaćinstvu, što se s druge strane veoma pozitivno odrazilo i na standard njene porodice. Bez obzira na momentalnu situaciju, morat će se naći izlaza za ovakav ili sličan način proizvodnje i privređivanja, ukoliko želimo zaustaviti proces migracije poljoprivrednika.

Istina, mnoge su žene našle zaposlenje. Velik broj njih radi u društvenoj poljoprivredi, naročito u pogonu stočarstva. U »Kutjevčanki«, koja proizvodi muško rublje, zaposleno je oko 50 žena. One se susreću s teškoćama. Poduzeću nedostaju sirovine, a radi se po učinku. Radnice su prisiljene da idu na godišnji odmor, nekada i neplaćeni. Međutim, još uvijek je velik broj onih žena koje nemaju vlastitih prihoda.

U selima i radničkim naseljima nisu razvijene usluge. Nema pekara, mesnica, trgovina, tržnica, zanatskih radnji. Na području Kutjeva ima svega jedna mesnica za oko 8.000 stanovnika, od koji je 600 stalno zaposleno. Snabdijevanje stanovnika određenim artiklima je dosta veliki problem. Postoje samo dvije trgovine, i to sa vrlo skućenim prostorom i malim kapacitetom. Mjesna zajednica je u suradnji s »Narodnom trgovinom« u ovom pravcu već nešto učinila. Kupljeno je gradilište i sada očekujemo gradnju robne kuće. Ova investicija je opravdana, a garancija je rentabilnost koju postižu sadašnje prodavaonice. Iako su male, one ostvaruju brutto promet od oko 140 milijuna. Izgradnjom nove robne kuće brutto-promet bi se još više povećao, jer bi se trgovina oslobodila privatne kirije za lokal, a mogla bi i više služiti potrošača. Tada bi se mještani mogli snabdijeti tehničkim aparatima, artiklima trajnije vrijednosti, građevinskim materijalom itd. Snabdijevanje živežnim namirnicama je također slabo. Pijaca je subotom i prodaja se vrši na otvorenom prostoru. Sve ovisi o tome što će seljanka donijeti u korpi. Cijene seljanke određuju prema vlastitoj želji, pa nekad znaju biti i veće nego u velikim gradovima. Mjesna zajednica stalno inicira izgradnju manje tržnice, ali to ona nije u mogućnosti sama riješiti. Prodaju mlijeka vrši stočarski pogon PPK-a »Kutjevo« u vlastitoj prostoriji. Zanatske usluge su nedovoljne. Zanatlije otkazuju obrt i nastoje se uključiti u društveni sektor. Podmlađivanja nema, jer obrtnici nemaju kvalifikacije, a jedino oni imaju pravo obučavati druge.

Primanje dnevnih listova i pošte također ne zadovoljava. Nakon uvođenja novog voznog reda dobijemo poštu dan pa i dva kasnije. Mjesna zajednica je, uočavajući ovu situaciju, sagradila kiosk za prodaju štampe ali izdavači i Autosaoobraćajno poduzeće iz Sl. Požege još nisu riješili pitanje distribucije.

Da bi se zaposlilo što više žena, Mjesna zajednica nastoji razviti kućnu radinost. Interesa je bilo, ali nitko nije došao da ih uči. Sada se samo dva domaćinstva bave kućnom radošću, i to samo zimi.

Kulturne djelatnosti su donekle razvijene na našem području. U prošloj je godini kupljeno knjiga u vrijednosti od oko 500.000 dinara. Ove je knjige kupila Mjesna zajednica. Knjige se posuđuju svim mještanima, i za njih postoji veliko interesiranje. Sami mještani su kupili knjiga u vrijednosti od oko 300.000. Vidimo da je interes za knjigu velik.

Pojedinim domaćinstvima se posuđuju električni uređaji, što je također jedan vid olakšanja poslova koje žene moraju raditi kod kuće. Međutim, problem je popravak tih uređaja.

Danas u Kutjevu ima dosta žena u organima upravljanja. Bilo je govora da žene neće da učestvuju i da se afirmiraju u organima upravljanja, jer imaju dosta posla van radne organizacije, tj. kod kuće. Međutim, ovo nije tačno. U organima upravljanja na našem području ima oko 30 žena. Žena je postala aktivan član zajednice i nosilac socijalističkih misli i ideja, za koje treba da se bore svi članovi našeg društva.

Akutan je problem odgoja i zaštite djece uopće, a posebno one čiji su roditelji zaposleni. Na sastancima SSSRN, SK, Konferencije za društvenu aktivnost žena bilo je govora o organiziranju zaštite i odgoja djece, međutim još uvijek nema uslova zato. Pojedinci to sami ne mogu organizirati, a mje-sna zajednica nema dovoljno sredstava. Da bi stekle što više znanja, žene su organizirale predavanja iz društvene zaštite, na kojima su predavali liječnici. Predavanja su bila vrlo dobro posjećena.

Na mjesta onih koji iseljavaju iz pribrdskih sela doseljavaju se porodice iz pasivnih krajeva naše zemlje. One imaju mnogo djece, a siromašne su. Konferencija za društvenu aktivnost žena unijela je u svoj program rada pomoć tim porodicama u svim vidovima.

Problematici žene bi trebale rješavati sve društvene snage. Društveni faktori mjesta Kutjeva su sagledali svoje zadatke i osnovali su Konferenciju za društvenu aktivnost žena, u kojoj djeluju predstavnici SSRN, SK, sindikalnih podružnica itd., da bi zajednički rješavali postojeće probleme.

Summary

THE POSITION OF WOMEN IN AGRICULTURE

The text of this article is, as a matter of fact, abridged discussions of three women-peasants at the Annual meeting of the Permanent Conference for Social Activity of SR Croatia held at the end of June in Zagreb. The Editorial Board publishes them because they contain valuable observations and data on the present social and economical position of women in agriculture.

Ljuba Kuml speaks on the position of women in rural regions around town Zagreb where women have affirmed themselves as good cooperative producers, Ana Kulić's discussion tackles the reasons which prevent women in villages of S. Brod commune to become modern agricultural producers, and Ruža Mihalj considers the underdeveloped infrastructure in villages which makes difficult the position of women and their socio-economic affirmation in communities where they live.

Резюме

ПОЛОЖЕНИЕ ЖЕНЩИНЫ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И В СЕЛЕ

Текст этой статьи представляет редактированную дискуссию трех сельских женщин на собрании Постоянной конференции для общественной деятельности женщин Хорватии, состоявшегося в конце июня 1965 г. в Загребе. Редакция их печатает по случаю того что они содержит ценные замечания и данные касающиеся нынешнего общественного и экономического положения женщины в сельской хозяйстве.

Люба Кумл говорит о положении женщины в пригороде Загреба, где она уже известна как кооперативный производитель. Ана Кулич говорит о причинах которые не допускают женщинам в селах Слав. Брода стать современными производителями, а Ружа Михаль о неразвитости внутренней структуры в селах что ставит в затруднительное положение - положение женщины и её утверждение в общественно-экономической жизни среды в которой живет.